

DOI 10.31558/2519-2949.2018.1.18

УДК 32.019.51

Смокова Г. І., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ У КІБЕРПРОСТОРИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

У статті розглянуті особливості соціалізації молодого покоління у віртуальному просторі, які знайшли своє відображення у понятті “кіберсоціалізація”, що виявляє специфічний вплив на світогляд індивідів. По-перше, це формування певної сукупності ціннісних орієнтацій, які трансформують модель поведінки взагалі. По-друге – сприйняття реальності через віртуальність, як наслідок. В ході роботи підкреслюється вагоме значення аксіологічного чинника у процесі загальної соціалізації молоді, вплив якого посилюється надмірним використанням Інтернету та соціальних мереж. Завдяки поширенню феномену віртуальності у реальному бутті й переоцінки цінностей, у світогляді сучасної молоді генерачії, ми можемо спостерігати відкат до матеріалізму, що не є сприятливим для становлення демократії та процесу європейської інтеграції. Значна увага приділяється з'ясуванню ролі й функцій класичних інститутів соціалізації в умовах перехідного періоду, де акцент робиться саме на інституті освіти, за часи перебування в якому відбувається комплексне становлення особистості. Але через розширення інструментів комунікації, сьогоднішня молодь проводить більшу частину дозвілля не на навчальних заходах, не у родинному або дружньому колі, а надає перевагу віртуальному простору, який поглинає й заповнює життєвий простір суспільства. Саме тому, у нашому дослідженні виводиться та обґрунтовується ще одна наукова категорія – “публічна цінність”, яка наділяється авторським визначенням. Підкреслюється, також, особливість сучасного покоління “У” згідно із теоріями відомих американських дослідників, що дає змогу говорити про початок ціннісного зсуву в українському суспільстві в бік постматеріалізму. Проте відзначається, що суттєвий вплив віртуального простору (особливо соціальні мережі), робить молодь щоденним споживачем різноманітного контенту, серед якого домінуючими є матеріальні цінності. Таким чином, саме кіберпростір є сукупністю “публічних цінностей”, які стають одним із провідних інструментів соціалізації поряд із класичними інститутами.

Ключові слова: соціалізація, молодь, віртуальний простір, цінності, публічні цінності, інститути соціалізації.

Протягом останнього десятиріччя в Україні відбувається активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, який розширює соціалізаційний простір молодого покоління та змінює значення традиційних інститутів соціалізації. Сьогодні ми спостерігаємо новий етап становлення українського суспільства через появу та набуття провідного значення віртуального простору – Інтернету, який є впливовим інструментом формування ціннісної складової молоді. Такий процес становлення особистості за допомогою віртуального простору багатьма вченими трактується як “кіберсоціалізація”, тобто засвоєння індивідом тих цінностей, які пропагандують соціальні мережі, зокрема. Підкреслимо, що період незалежної України заклав поступову трансформацію ціннісних орієнтацій нової генерачії до постматеріалізму. Зауважимо, що таке стрімке захоплення віртуальним простором створює загрозу регресу до матеріальних цінностей знову. Саме в цьому вбачається актуальність нашого дослідження.

Відзначимо, що основним ядром суспільного розвитку є молодь, яка швидше за інші вікові категорії, поглинає та аналізує отриману інформацію. Отже, вона вважається потенційно вразливою й сприятливою до смислових змін у кіберпросторі, що неодмінно знаходить своє відображення у моделях поведінки та способі життя.

Слід наголосити, що специфіка соціалізації молоді у віртуальному просторі залишається недостатньо вивченою сьогодні через те, що ця проблематика є міждисциплінарною та привертає увагу науковців із різних сфер, зокрема й політології. Психологія вивчає особливості мінливості поведінки молоді під впливом віртуальності. Філософські науки зосереджуються на процесі мислення й аксіологічних чинниках буття. Соціологія поряд із культурологією обґрунтовують специфіку залучення молоді у кіберсвіт.

Стан наукової розробки. Серед видатних зарубіжних дослідників, які аналізували процеси соціалізації в віртуальному просторі, варто виокремити праці японського соціолога й футуролога Й. Масуда, який вперше вжив термін «інформаційне суспільство». Вчений М. Кастельс, який розширив цю концепцію у своїх доробках та передбачив появу «мережевого типу людини» у зв'язку із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Е. Тоффлер, у свою чергу, досить цікаво проаналізував феномен «кліпової культури» у свідомості молоді, яка викликана безліччю образів й імітацій дійсності. Відомі соціальні конструктивісти П. Бергер та Т. Лукман приділили значну увагу процесу соціалізації особистості у штучно створеній дійсності, що стала прообразом віртуального простору. Українські доробки представлені у поглядах О. Горошко, О. Кислової, С. Романенка, А. Чистякова, С. Данилова та інших, які зосереджувалися на вивченні впливу соціальних мереж на поведінку й становлення світогляду сучасної молоді.

Мета статті – дослідити особливості впливу віртуального простору на процес соціалізації молоді та формування її ціннісних орієнтацій, а також, акцентувати увагу на понятті «кіберсоціалізація».

Об'єкт дослідження – особливості впливу віртуального простору на процес соціалізації та формування ціннісних орієнтацій молодого покоління.

Предмет дослідження – інститут соціалізації та формування ціннісних орієнтацій молоді.

Виклад основного матеріалу. Термін «соціалізація» у політології трактується як інтеграція індивіда у суспільство шляхом засвоєння існуючих норм, моделей поведінки, цінностей, які згодом формують його політичні уподобання. Цей процес відбувається протягом усього життя та розподіляється на два етапи первинна (починається з дитинства, де головними інститутами виступають сім'я й заклади освіти) та вторинна (з моменту входження у трудові відносини та взаємодія з іншими соціально-політичними інститутами, які «шліфують» світогляд особистості). [9, с. 417]. Розглянемо механізми й специфіку процесу соціалізації більш детально.

На думку видатних соціальних конструктивістів П. Бергера та Т. Лукмана процес соціалізації містить у собі ті елементи, за допомогою яких корегується людська поведінка [1, с.240]. Як відомо, первинна соціалізація відбувається за допомогою батьків, які визначаючи місце дитини у родині очікують на певні реакції та модель поведінки. Таким чином, малеча конструє власне «Я» через уявлення й установки своїх батьків по відношенню до нього. Важливим моментом первинної соціалізації дослідники вважали ототожнення в світогляді «свого» й «чужого» згідно із тими нормам й цінностями, які заклала в процесі виховання сім'я. Виходячи із принципів конструктивізму, те бачення світу, що було закладено у ході первинної соціалізації, залишається незмінним за часи вторинної. Тобто, як ми бачимо, інститут сім'ї має домінуючий статус у процесі формування особистості в період дитинства й ранньої юності.

Проте, варто підкреслити, що вторинна соціалізація, на думку вчених, визначається як «набуття специфічно-рольового знання», тобто інтерналізацію (процес засвоєння зовнішніх правил, які стають внутрішніми регуляторами поведінки особистості) та інституціоналізацію об'єктивного світу. В цьому контексті, становлення гендерних ролей й комунікацію із однолітками логічно віднести до первинної соціалізації (бо це найчастіше відбувається у родинному колі), а ось до вторинної соціалізації можна зарахувати будь-які контакти з оточуючими, соціальними, політичними та іншими інститутами вже поза межею й контролю батьків. Нові інститути (школа, ВНЗ тощо) формують у дитини інші норми, принципи й цінності, які допомагають йому інтегруватися у суспільство. П. Бергер та Т. Лукман наголошують, що етап вторинної соціалізації починаються із моменту, коли дитина пішла до школи. Саме цей соціальний інститут вводить у дитячий світогляд інші незнайомі, але не менш впливові агенти соціалізації, що притаманні вторинному етапу формування особистості [1, с.245].

Вступ до університету та подальший процес навчання, на думку П. Бурдьє та Ж-К. Пассрона закріплює та засвоює вже сформовану систему уявлень та «відшліфовує» особистість як частину суспільства. Дослідники акцентували увагу на тому, що інститут освіти не стільки дає спеціалізацію або професію, скільки виховує духовно, маскуючи ти самим процес соціалізації та його зміст. Виходячи з цього, можна констатувати про стійкій зв'язок між морально зрілою особистістю, готовою до самостійного прийняття рішень, відповідальності за власну поведінку та сукупністю цінностей, що були закладені в студентські роки. Таким чином, узагальнюючи, можна сказати, що сім'я та школа вирощує індивіда з певними базисними уявленнями про світ, а університет (або подібні ВНЗ) надає йому грані та обрамляє немов дорогоцінне каміння [2, с. 199-200].

Однією із ключових проблем соціалізації загалом є узгодження тих цінностей, що засвоєні в процесі стикання із різноманітними інститутами, та нормами й цінностями, які були закладені

родиною у дитинстві. У якості вдалого прикладу можна провести паралель між духовними цінностями, які закладають інститути сім'ї й освіти та очікуванням провідних компаній-роботодавців. Провідні структури зацікавлені в наявності високих моральних якостей (як толерантність, повага й шана, наполегливість, цілеспрямованість, що є синонімами самореалізації й успіху) у потенційного співробітника, але вони не співвідносяться із тією штучно створеною реальністю, яку ми щоденно бачимо з екранів гаджетів, телевізорів та інших інформаційно-комунікаційних засобів.

На нашу думку, в такому випадку, доречно відмітити, що сьогодні соціалізація особистості відбувається через розширення інструментів комунікації, які стають потужним агентом вторинної соціалізації, як наслідок. До подібних можемо віднести Інтернет та віртуальний простір загалом, який впливає на масову свідомість й на ціннісні орієнтації. Особливо вразливою до швидкоплинних трансформацій способу життя є молодь, що у процесі свого становлення відтворює отримані знання й досвід на поведінковому рівні, головним чинником якого вважаються саме ціннісні уподобання.

Відомий вчений В. Лісовський влучно зазначив, що сучасне молоде покоління перебуває у двічі екстремальних умовах соціалізації, аніж попередні генерації: соціально-економічні зміни супроводжуються ціннісною кризою, тобто відсутністю чіткого бачення майбутнього. Коли наші батьки й діди мали статичну ієрархію становлення і розвитку, яка була закріплена на державному рівні й відпрацьована на багатьох поколіннях, що доводили ефективність існуючих у ті часи інститутів соціалізації. То молодь ХХІ ст., поглинаючи безліч несуміжних між собою життєвих орієнтацій з різних джерел, повинна сама вирішувати, що для неї має більшого значення – матеріальне чи духовне зростання, освіта, яка допомагає адаптуватися до сьогодення чи повне заперечення традицій й свобода вибору та дій[4].

Отже, з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та появою феномену віртуальності, можна стверджувати, що вивчення особливостей соціалізації молоді набуває нової актуальності. Віртуальний простір сьогодні потрохи відсуває на друге місце такі класичні інститути соціалізації як сім'я, оточення та заклади освіти через популярність, легкодоступність та всеосяжний вплив саме на ціннісні орієнтації, які інтенсивно формуються в дитинстві, юнацтві та молодості (тобто, це повний перший та частково другий етап соціалізації). Бо, ті ж самі члени родини, або коло друзів також стають користувачами та несвідомими споживачами цінностей віртуального простору. Таким чином, маємо безперервне коло впливу та взаємодії віртуальності на масову свідомість. Крім того, сучасне молоде покоління щоденно стикається з великим обсягом найрізноманітнішої інформації, яка має як агресивний, так й пропагандистський характер, що є ще одним доказом прямого впливу на ціннісні орієнтації та поведінку індивідів[5].

З цього приводу дуже влучно висловився науковець С. Данилов, який наголосив, що соціалізацію у віртуальному просторі потрібно розглядати як інтеграцію індивіда у кіберпростір та засвоєння певних моделей поведінки, способу життя й цінностей, по-перше. По-друге, як соціалізацію у реальному світі через віртуальність [3]. Тобто, ми маємо справу із новим, маловивченим процесом кіберсоціалізації, який буде детально розглянуто у нашій роботі.

Кіберсоціалізація особистості – це процес засвоєння домінуючих у віртуальному просторі норм, принципів та цінностей, які конструюють специфічний й відмінний від усталеного способу життя світогляд особистості. Така тенденція до деформації світосприйняття через віртуальне стосується більшою мірою молодого покоління віком від раннього дитинства (тобто, починаючи із першого контакту в мережі Інтернет) та до 35 років. Обраний вікова група пояснюється активною діяльністю через набуття освіти, самореалізацію й трудові відносини, які змушують особистість стрімко змінюватися аби адаптуватися до сучасності. Також, представлена вікова категорія затверджена Стратегією розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р. Проте, цей документ містить пропозиції щодо зменшення вікових меж молоді з 35 до 28 років, що на наш погляд є не дуже доречним, бо приналежність до молодого покоління більше визначається світоглядом та ціннісними орієнтаціями[6]. Враховуючи, що ціннісний чинник є головним структурним елементом в процесі соціалізації, приділимо йому особливу увагу. Відзначимо, що при дослідженні впливу цінностей на процес соціалізації у контексті віртуального простору, доречно говорити саме про феномен публічних цінностей, автором якого вважається професор Гарвардського університету Марк Мур [11]. Але він розглядав публічну цінність як:

Надання політичними й соціальними інститутами якісних послуг населенню;

Досягнення очікуваних результатів (боротьба із бідністю, корупцією, покращення рівня життя загалом);

Підвищення рівня довіри й підтримки до діючої влади.

Таким чином, ми бачимо послідовну стратегію, яка є показником ефективної діяльності владних структур в цілому. Чим більше вони приділяють увагу сталому розвитку соціальним й політичним інститутам, тим більш успішно й гармонічно відбувається процес соціалізації особистості. Тим більше рівень підтримки політичного режиму, як наслідок. В контексті нашого дослідження, зупинимося детально на особливостях етапу вторинної соціалізації сучасного молодого покоління з урахуванням віртуального простору та проаналізуємо її через категорію «публічна цінність», згідно із власним визначенням.

На нашу думку, публічна цінність – це ті ключові життєві орієнтири, норми, ідеали та лайфстайл, які повинні формувати заклади освіти, враховуючи те, що вони є провідним інститутом вторинної соціалізації. Підкреслимо, що Україна за останніми даними Freedom House відноситься до країн перехідного типу, внаслідок чого, безліч інститутів лише починають процес створення, оновлення й становлення [12]. До них можемо віднести й інститут освіти, який сьогодні переживає часи повного реформування та значного браку фінансування з коштів державного бюджету, що необхідні для його ефективної діяльності й соціалізації молоді. Саме в такій ситуації зростає роль інших агентів соціалізації, до яких ми відносимо віртуальний простір і де варто виділити вплив Інтернету та соціальних мереж. Будучи активним користувачем останнього, сучасна молодь намагається копіювати той спосіб життя, ті звички й цінності, що бачить у стрічках новин соціальних мереж, на сторінках популярних селебрітіз тощо. Отже, частково погоджуючись із дефініцією М. Мура, зауважимо, що коректуючи зміст новинних стрічок та наповнюючи ті ж самі соціальні мережі якісним контентом, влада може як повернути до себе довіру, так й втратити її. Спираючись на матеріали всеукраїнського дослідження, проведеного Інститутом Горшеніна у 2013 р. серед молоді 18-21 років простежується чітка залежність та проведення майже $\frac{3}{4}$ вільного часу у світовій мережі Інтернет. При чому, перевага надається саме соціальним мережам [8].

Згідно з позицією видатних американських дослідників Нейла Гоува та Вільяма Штрауса, цінності та поведінка людей залежить від того, в яких умовах проходило дорослішання індивідів. Основні ціннісні орієнтації формуються у віці 12-14 років, а зміна поколінь відбувається кожні 20-25 років. Виходячи з цього, підлітковий та юнацький період кристалізує й шліфує світогляд особистості. Поколінню, що народилося між 1986-2000 рр. (покоління «У» за класифікацією вчених), більш за інші притаманна жада до самовираження, яка реалізується сьогодні більшою мірою через віртуальний простір та соціальні мережі зокрема. Наукові доробки авторів стверджують, що на сукупність ціннісних орієнтацій, також, значно впливають особливості розвитку окремих територій та історичне минуле країни, яке й закладає ціннісну базу поколінь [10]. Якщо поглянути на сучасну українську молодь, то за даними дослідження, проведеного Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» на замовлення Міністерства молоді та спорту України у 2016 р. домінуючими цінностями є матеріальний добробут (53,8%) та побудова кар'єри, що надає змогу у подальшому створювати щасливу сім'ю. Тобто, ми бачимо зсув у світогляді у бік постматеріалістичних цінностей, проте матеріальний чинник залишається головною умовою успішного розвитку та реалізації особистості [7].

Повертаючись до віртуального простору та його впливу на ціннісні орієнтації, відмітимо, що саме соціальні мережі є інструментом конструювання світогляду, де індивід всю увагу зосереджує на штучному світі, який спонукає до пріоритету матеріального над духовним саморозвитком. Молоді люди бачать зовнішню привабливих та популярних героїв, яких такими зробив певний стиль одягу та інші аксесуари, що стають синонімами престижу та сенсу життя.

Таким чином, можна зробити висновок: віртуальний простір (особливо соціальні мережі) виступають специфічним, впливовим агентом соціалізації молодого покоління, яке є стратегічним ресурсом соціально-економічного розвитку країни. Враховуючи поступовий перехід від цінностей матеріалізму до постматеріалізму, зауважимо, що саме соціальні мережі гальмують його прогрес через розповсюдження та насадження різноманітних матеріальних благ, які є синонімом вдалого життя й успіху. Проте, таке сліпе наслідування модним тенденціям веде до втрати власного «Я», розмиття важливих життєвих пріоритетів та до феномену «загубленого покоління» через відсутність можливості саморозвитку й самореалізації як наслідок. В цьому контексті, виявлення та корегування публічних цінностей у віртуальному просторі повинно стати однією з найголовніших задач діючої влади як новий напрям публічного менеджменту, запропонований М. Муром. Цьому аспекту й будуть присвячені наші подальші доробки.

Бібліографічний список:

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 322 с.
2. Бурдые, П., Пассрон, Ж.-К. Воспроизводство: элементы теории образования / П. Бурдые, Ж.-К. Пассрон; пер. Н.А. Шматко. – М.: Просвещение, 2007. – 267 с.
3. Данилов С.А. Риски и потенциал интернет-социализации молодежи / С.А. Данилов // Известия Саратов. ун-та. Серия: Философия. Психология. Педагогика. – Саратов: Саратов. гос. ун-т, 2012. – Т.12. – С. 42-46.
4. Лисовский В.Т. Динамика социальных изменений / В.Т. Лисовский // Социс. – 1998. – № 5. – С.98-104
5. Ташенко А.К. Форми соціалізації молоді в умовах перехідного суспільства / А.К. Ташенко // Інформоенергетичні технології адаптаційних процесів життєдіяльності на початку III тисячоліття: зб.наук.пр. – К.: Вища освіта, 2001. – Вип.1. – С.269-273.
6. Указ Президента України Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2010 р. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>
7. Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді [Електронний ресурс]. // Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – Режим доступу: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit_doslidjennya_2016.pdf
8. Четвертухина Л. Современная молодежь Украины: свободное время / Л. Четвертухина [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gorshenin.ua/publication/sovremennaya-molodezh-ukrainy-svobodnoe-vremya/>
9. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія: Підручник /П.П. Шляхтун. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.
10. Howe N., Strauss W. The Fourth Turning: What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny /Broadway Books. – NY. – 1997. – 367 p.
11. Moore M. Creating public value : strategic management in government.Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995. – 402 p.
12. Nations in Transit 2017 // Freedom House. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/ukraine>

Smokova H. I. Features of formation of public values of youth in cyberspace: experience of Ukraine

The article deals with the peculiarities of the socialization of the younger generation in the virtual space, which are reflected in the concept of "cyber socialization", which reveals a specific influence on the outlook of individuals. First, it is the formation of a certain set of value orientations that transform the behavioral model in general. Secondly – the perception of reality through virtuality, therefore. During the work we emphasize the importance of the axiological factor in the process of general socialization of youth, the impact of which is aggravated by excessive use of the Internet and social networks. Due to the spread of the phenomenon of virtuality in real life and the reassessment of values, in the worldview of a modern young generation, we can observe a rollback to materialism that is not conducive to the establishment of democracy and the process of European integration. Considerable attention is paid to the clarification of the role and functions of the classical institutes of socialization in a transitional period, where the emphasis is on the institution of education, during which time the complex formation of the individual takes place. But because of the expansion of communication tools, a modern youth spend most of their leisure time not on educational activities, not in a family or in a friendly circle, but prefer the virtual space that absorbs and fills the living space of society. That is why, in our study, we found another scientific category – "public value", which is endowed with an author's definition – is deduced and substantiated. Also, the feature of the modern generation "Y" is underlined, according to the theories of well-known American researchers, which makes it possible to talk about the beginning of a value shift in Ukrainian society towards post-materialism. However, it is noted that the significant impact of virtual space (especially social networks), makes young people a daily consumer of various content, among which the material values dominate. Thus, the cyberspace is a set of "public values," which become one of the leading instruments of socialization along with classical institutions.

Key words: socialization, youth, virtual space, values, public values, institutes of socialization.